

FRA GRUNDTVIG-LITERATUREN

Romantik og Kristendom hos den unge Grundtvig.

C. I. Scharling: Grundtvig og Romantiken belyst ved Grundtvigs Forhold til Schelling. København (Gyldendal) 1947.

Denne bog adskiller sig på en velgørende måde fra de fleste bøger, der hidtil er skrevet om Grundtvig. Det er lykkedes forfatteren at frigøre sig så meget for den næsten uovervindelige indflydelse, der stråler ud fra det meste af, hvad Gr. har skrevet, at han er blevet i stand til at tegne et tydeligt billede, der også i de enkelte træk hverken er farvet af begejstret tilslutning eller forarget afvisning. Og dette er lykkedes, samtidig med at utrykte kilder i højere grad end før er inddraget i undersøgelsen. Billedet af Gr. har fået nye træk og placeringen af ham i dansk åndsliv sikrere grund end før.

Den opgave, bogen søger at løse, er i første række at konstatere Gr.s forhold til filosofen Schelling; men forf. mener dermed tillige at kunne besvare spørgsmålet, om Gr. var romantiker, idet han ved romantik i snævrere forstand forstår „den tyske romantiske bevægelse, som Gr. mødte personlig i Henrik Steffens“. Scharlings bog bliver derved ikke blot en idehistorisk undersøgelse, men også et indlæg i den strid om karakteren af Gr.s livssyn, der aktualiseredes i 1940.

Denne dobbelte hensigt er fuldt berettiget; den hænger tillige sammen med selve forskningens stilling. Gr. henføres i almindelighed til den romantiske åndsretning, ikke blot fordi han tilhører samme generation og anvender lignende udtryksmidler som romantikerne, men også fordi hans tanker betragtes som udtryk for samme tendens. Vilh. Andersen hævder fx., at ligesom Steffens forlod sin ungdoms panteisme og blev ortodoks lutheraner, „således drog den første romantik . . . sig sammen . . . til en digtning med national tendens og en positiv kristelig bekendelse“; han bliver derved i stand til at rumme ikke blot Oehlen-schläger og Sibbern, men også Gr. og Kierkegaard i den romantiske bevægelse (III. dansk Litteraturhistorie III s. 19). Spørgsmålet er vigtigt; for i samme grad som en forf. opfattes som udtryk for sin tid, bliver han vor tid uvedkommende. Er Gr.s tanker blot en yderligere udvikling af de romantiske filosofers, vedkommer de os lige så meget eller lidt som disse filosofers ideer. Når Gr. og Kierkegaard har fået en særlig betydning for eftertiden, hænger det så ikke sammen med den isolerede stilling, de indtog i samtiden?

Påstanden om den romantiske karakter af Gr.s tanker har i særlig grad støttet sig på Gr.s interesse for Schelling. *Edv. Lehmann* fremdrog i sin beundrede bog om Gr. (da. udg. 1929) den 9. af Schellings „Vorlesungen über die Methode des academischen Studium“ (1803) som forbillede for Gr.s ungdomsafhandling „Om Religion og Liturgie“ (1807) og for „hele hans 'kirkelige anskuelse“ (s. 51 f); Gr.s sakramentlære efter 1825 afledes af romantikernes sakramentale syn (s. 178). Også *Paul V. Rubow* lægger vægt på denne parallel (*Historisk Tidsskrift*, 10. rk. 1. bd. s. 103).

Allerede længe før *Lehmann* udgav sin Gr.bog, havde han udkastet sine tanker om hans idehistoriske placering i en lille bog „Romantik og Kristendom“ (1910), der har haft betydning for en svensk teologisk disputats fra 1923, „N. F. S. Grundtvigs religiösa idealism“ af *Sven Bergentz*. Denne forfatter slutter sig bl. a. (s. 71) til en udtalelse af *Lehmann*, hvor det hedder, at i „de fantastiske syner“, som den historisk-poetiske betragtning af menneskelivet leder Gr. til, „erkender man den ægte romantiker, ikke engang længere i Fichtes, men i Schellings ånd“. Også flg. sted citeres (s. 77): „Og endnu den dag i dag lyder Schellings evangelium om den store enhed af ånd og natur igennem poesiens og religionens forklarelse fra grundtvigske lærestole, uden at den, der taler, måske ved det mindste om, at det er Schelling, han forkynder“. Sammenblandingen af Gr.s og hans disciples tanker er her lige så tydelig som sammenblandingen af romantik og kristendom. — I *Lehmans* Gr.bog er disse synspunkter tydeligt modificerede.

I *Poul Engbergs* bog „Romantikken og den danske Folkehøjskole“ (1940) gentages de imidlertid påny. Gennembruddet i 1825 betragtes som en „tilbagevendende til ungdommens romantiske oplevelse“ (s. 40). Angrebet på Schelling og hans skole gælder tanker, Gr. „selv huser i sit sind“, siger *Engberg* og synes hermed at forudsætte, at Gr. i virkeligheden ikke var så skarp en modstander af disse tanker, som han gav det udseende af. En forbundsfælle har *Engberg* fundet i *Jørgen Bukdahl*, der dog i st. f. Schelling fremhæver Herder som påvirkningskilde, men uden nogen overbevisende argumentation (se fx. samlingsværket „Nordisk i tusind Aar“ 1942 og „Nyaarsgave“ ved *Sune Andresen* 1944, hvor påstanden får sin mest tilspidsede formulering: „Mere end nogen herhjemme nærrede han (Gr.) sig af romantikkens kildespring“ (s. 11). Sammen har *Bukdahl* og *Engberg* udgivet den lille piece „Grundtvig og Videnskaben“ (*Askov* 1945), indeholdende to artikler, hvori det hævdes, at det var den romantisk inspirerede videnskab, Gr. ønskede dyrket på den nordiske højskole i Gøteborg. Som den store fælles fjende betragter de den positivistiske videnskab — altså en problemstilling, der er vidt forskellig fra den situation, i hvilken Gr. skrev sit berømte skrift om Nordens videnskabelige forening, hvilket de to forfattere ikke lægger skjul på. På første og sidste blad søger de begge at modificere deres påstand om Gr. som romantiker, *Bukdahl* i dunkle ord: Gr. „overvandt“ romantikken, men den blev dog „et klima, hvori han modnedes, en bølge, der bar“ osv., *Engberg* i klare og redelige udtryk: han mener ikke, at Gr. „i eet og alt var påvirket af romantikken“, og er klar over, hvor diffust dette begreb i sig selv er. Blandt den litteratur, *Engberg* henviser til, lægger man især mærke til en norsk disputats fra 1940 af *Paulus Svendsen*: „Gullalderdrøm og udviklings-

tro“, der dog ikke går nærmere ind på Gr.s forhold til romantikken, men i stedet fremhæver ligheden mellem Gr.s historiesyn og troen på tusindårsriget; efter Paulus Svendsens opfattelse var Gr. kiliast! Påstanden er dristig og holder næppe stik, men den sætter Gr. ind i en idehistorisk sammenhæng, hvor han i langt højere grad hører hjemme end blandt de tyske idealistiske filosoffer.

Mod denne placering er der også gang på gang protesteret, ikke mindst af *Hal Koch*; men Scharlings bog er den første dokumenterede undersøgelse af et problem, man hidtil har troet at kunne afgøre med vage antydninger og løst underbyggede påstande. Poul Engbergs smukke anmeldelse af den i „Dansk Udsyn“ viser også, at han uforbeholdent bøjer sig for dens resultater.

Grundtvigs forhold til romantikken kan imidlertid ikke uden videre identificeres med forholdet til Schelling, selvom de to problemer i det store og hele falder sammen. Det erkender Scharling også (s. 178); men han peger heroverfor med rette på, at Gr. i Verdenskrøniken 1812 sammen med Schelling fordømmer hele hans skole og dermed også Tieck, Novalis, Fr. Schlegel og Steffens. Det begreb, der er genstand for hans angreb, er „Naturfilosofien“. Hermed er begrebet romantik imidlertid tydeligt indskrænket i forhold til „den tyske romantiske bevægelse“, og Scharling vil da hævde, at Gr. i Verdenskrøniken 1812 og de derpå følgende polemiske skrifter vel tog afstand fra det romantiske *livssyn* (med Gr.s udtryk „den naturphilosophiske Beskuelse af Livet“), men ikke fra det romantiske *syn på poesien*: „Her kan man endog tale om en stigende romantisk linie“, hævder Scharling. Til støtte for denne påstand fremdrages dels utrykte udkast, dels de meget lidt kendte afhandlinger i tidsskriftet „Danne-Virke“ 1816—19. Det er imidlertid ikke bevist, at den her utrykte poetik med rette kan betegnes som romantisk; den kunde med samme eller større ret kaldes en kristen poetik. Scharling udtrykker sig da også med forbehold: „Det bliver i hvert fald en romantik af en ganske særlig art.“ Men er det ikke netop dette særlige, det gælder om at bestemme i en undersøgelse af Gr.s forhold til romantikken?

Den schellingske poetik, som den fremstilles i dialogen „Bruno“ (1802), bygger helt igennem på Platons idelære. Det er de guddommelige ideer, digteren ser i beåndelsens øjeblik. Gr. akcepterer, som det også fremgår af Scharlings fremstilling, vel læren om en guddommelig inspiration, men fjerner sig iøvrigt stærkt fra Platon. Hans poetik hænger uløseligt sammen med hans opfattelse af det overnaturlige og derigennem med hans livssyn. Skellet mellem romantik og kristendom viser sig derfor også i hans poetik — hvilket også fremgår af den udtalelse om Ingemann, Scharling citerer (s. 194). Ved siden af overensstemmelsen med den romantiske poetik ses her tydeligt kravet om gudsfrygt i st. f. filosofisk idealisme. I et selvbiografisk brudstykke i dagbogen for 1815 bestrider Gr. også udtrykkeligt den opfattelse, at „min Tale om Poesien var en Levning af den gamle Surdei“, dvs. naturfilosofien, da „et Par kristne Præster har ladet mig forstaae“, at den „kunde synes mistænkelig“. Han siger her bl. a.: „i en Bog om Menneskets Vilkaar skal jeg, om Gud vil, udførlig vise, at min Ophøjelse af Poesien i sin ydmyge, gudelige Natur er netop Biblens klare Lærdom.“ (Værker i Udvalg I s. 102). Denne bog blev aldrig skrevet; men de af Scharling citerede optegnelser er, i hvert fald til dels, udkast

dertil (jf. min artikel „Om Menneskets Vilkaar“ i Nordisk Tidsskrift 1946, s. 381). De omdannedes til afhandlingerne i Danne-Virke. Hele forholdet mellem Gr.s og romantikernes poetik kræver en nærmere undersøgelse, og forholdet til Schellings syn på poesien er ikke klart udredet i Scharlings bog.

Også på et hovedpunkt i fremstillingen har den dobbelte problemstilling fremkaldt en alt for hård formulering. Det er Scharlings tesis, at Gr. i filosofisk forstand *aldrig har været romantiker*. Han påviser, at de punkter i Schellings filosofi, mod hvilke Gr. i 1812 ff. retter sine angreb, har han fra første færd taget afstand fra, og at Gr.s livssyn, også i Egelykketiden, i modsætning til Schellings var dualistisk. Heraf kan han med rette slutte, at Gr. aldrig har været nogen virkelig *tilhænger af Schelling*. Men betyder dette, at Gr. aldrig har været *romantiker*? Kun når man vil tage det sidste ord i betydningen „naturfilosof“. Men dette begreb opererer Gr. ikke med i dagbogsoptegnelserne fra Langeland. Han bruger der i stedet udtrykket „de nyeste Poeter og de Filosofer, der med dem gøre fælles Sag“ (VU I s. 61). Han taler på dette sted specielt om Steffens og hans poetik og føler sig i det følgende (10/9 1805) „tvungen til at underskrive den“, skønt hans virkelighedssans kræver udtrykkelige forbehold: „Jeg vil paa ingen Maade tage Eksistensen i Forsvar; thi selv mig forekommer den saare ussel, men den er der nu engang, og vi tør ikke træde ud af den“ (sst. s. 65). Når Scharling ikke tillægger denne optegnelse nogen afgørende betydning for spørgsmålet, om Gr. var romantiker, er det sikkert fordi han skelner mellem poetik og livssyn hos Gr. Stedet viser imidlertid klart, at der for Gr. ikke er noget skel her. Samme indtryk giver de trykte ungdomsafhandlinger. Scharling har påvist, at Gr. allerede her står meget selvstændigt over for Schelling; men dermed er ikke sagt, at han ikke anser sig for at tilhøre samme åndsretning. Den voldsomme energi, hvormed senere angrebet på Schellings filosofi føres, savner også fyldestgørende forklaring, hvis man ikke kan gå ud fra, at angrebet gjaldt en åndsretning, som Gr. selv havde tilhørt.

Det, der afgør spørgsmålet, om Gr. var romantiker, er ikke, hvorvidt han passer ind i en definition på romantik, vi bagefter har opstillet, men hvorvidt han *selv anså sig for at tilhøre* den forfattergruppe, vi kalder romantikere. Herefter må spørgsmålet besvares således: under nedskrivningen af dagbogsoptegnelsen 10/9 1805 blev det for første gang Gr. klart, at han måtte slutte sig til denne forfattergruppe („de nyeste Poeter og Filosofer“), fordi han ligesom de måtte betragte poesien som udtryk for „det Evige“ og for en „ren Natur-Anskuelse“. Dette standpunkt fastholdt han, så længe han så sig i stand til at forene det med kristendommen, men — som påvist af Scharling — uden at gøre sig skellet mellem romantik og kristendom klart, før hans fader i foråret 1810 ønskede ham til hjælpepræst.

Divergensen mellem den her hævdede opfattelse og Scharlings er rent principiel. Den anfægter ikke og fjører ikke noget til Scharlings klart dokumenterede fremstilling af udviklingsforløbet. Hensigten er blot at præcisere, at *en forfatter må regnes til den forfattergruppe eller åndsretning, han selv regner sig til, og så længe han regner sig dertil* (dvs. ikke klart har taget afstand fra den), *men heller ikke længere*.

Dette princip og det deraf afledede resultat kaster også lys over en udtalelse,

som Scharling mærkeligt nok har forbigået, indledningen til Gr.s foredrag om Henrik Steffens 26/10 1838 (VU IV s. 291 ff). Gr. anvender her om romantikken udtrykket „en vis ny Skole“, karakteriseret ved „et barbarisk Kunstsprog“ og „en mystisk Retning“, og siger, at han er ude af stand til at give „en upar-tisk Fremstilling“ af den, da han „selv ikke blot er regnet til denne i Aarhundre-dets Begyndelse ny, men nu hardtad forældede Skole, men regnet blandt de For-mænd, den efter fattig Lejlighed fandt i Danmark“. Denne tilsyneladende tem-melig uklare udtalelse får sin fornuftige forklaring derved, at Gr. i sin ungdom først har tilhørt og siden skilt sig ud fra den romantiske bevægelse. Selv i 1838, da han har fået den mere på afstand, er hans følelser over for den blandede. Den derpå følgende begejstrede omtale af Steffens kan derfor ikke med nogen ret tages til indtægt for romantikken. Hensigten med indledningen er tværtimod at forebygge en sådan fortolkning.

II

Sammenligningen mellem de to forfatters skrifter føres for Gr.s vedkom-mende ikke ud over den periode, i hvilken hans opgør med Schelling finder sted. Derimod anvendes et stort kapitel til at vise, hvorledes Schelling i de forelæs-ninger, der først blev udgivet efter hans død, søgte at bringe sin filosofi i over-ensstemmelse med „kristendommen, som den virkelig er, uden at omtyde den eller lægge andet ind i den, end den selv frembyder“ (s. 222). Scharling opfat-ter Schellings „Philosophie der Mythologie und Offenbarung“, hans forelæsning-er fra årene efter Gr.s opgør med hans tanker, som Schellings „svar“ på Gr.s kritik. Han er ikke i tvivl om, at Gr. vilde have taget afstand fra adskilligt også i denne sidste fase af Schellings filosofiske udvikling: „Men han måtte have er-kendt — fortsætter Scharling — at Schelling var kommet ud over det stand-punkt, imod hvilket Gr. havde vendt så skarp en kritik.“ — Dette er jo i virke-ligheden et stærkt vidnesbyrd om berettigelsen af denne kritik.

De to kapitler om Schellings filosofi før og efter Gr.s opgør danner tilsammen en sympatisk og klar oversigt, som man forgæves vil søge andetsteds i dansk litteratur. Scharling afviser ikke på forhånd Schellings filosofi, men søger at forstå den indefra. Kun derved kan man gøre sig nogen forestilling om dens ind-flydelse i dansk litteratur og forstå, at en mand som H. C. Ørsted tog den så varmt i forsvar mod Gr.s angreb.

Denne sympatiske holdning udtrykker sig særlig klart i et afsnit om beretti-gelsen af Gr.s anklager mod Schelling. De samles der i tre hovedpunkter: Schelling ophæver modsætningen mellem godt og ondt, han nægter en levende, uforanderlig Gud, og grunden til begge dele er, at han vil „slippe for moralsk ansvar og for en tilregnelser efter døden“ (s. 168). „Det sidste er i hvert fald ube-rettiget,“ hævder Scharling og anfører til støtte herfor en række steder, hvor Schelling højt og helligt forsikrer, at et sandt filosofisk system nødvendigvis må stemme med „alle sædelige fordringer“. Også på de to andre punkter tager Scharling Schelling i forsvar, selvom han udtrykker forståelse for Gr.s kritik. Det er imidlertid klart, at selv de højtideligste forsikringer er utilstrækkelige til at dokumentere det oprindelige, personlige motiv til Schellings filosofien, og

at det afgørende punkt i Gr.s anklage simpelthen er, om Schellings filosofi lader sig forene med den lutherske kristendom. Gør den ikke det, er den ifl. Gr.s tankegang ikke blot ukristelig, men tillige „ugudelig“ og „løgnagtig“.

Dette fremhæver Scharling også udtrykkeligt i det fortræffelige afsnit, der har overskriften „Schellingske Tankers positive Betydning for Grundtvig“. Scharling er i det hele taget den første, der har givet en klar og loyal redegørelse for Gr.s syn på forholdet mellem videnskabelig tænkning og tro. Han gjorde det allerede 1945 i en artikel om striden mellem Gr. og Ørsted i tidsskriftet *Kirken og Tiden*, der må betragtes som et forarbejde til hans bog. Betydningen af striden mellem Gr. og Ørsted ligger ikke mindst deri, at skellet mellem den romantiske spekulative naturfilosofi og kristendommen blev draget så klart i Gr.s indlæg. Gr. indså faren ved den tyske romantiske idealisme før nogen anden i Danmark, og der er ingen grund til at undres over, at han brugte stærke ord. Han fulgte i så henseende Schellings eget eksempel; han skånede hverken ven eller fjende.

Man kan ikke desto mindre føle sig forarget over, at Gr. overhovedet udtaler sig om de personlige motiver til Schellings filosofi. Scharling citerer hans ord herom fra „Imod den lille Anklager“: „Ikke af teoretiske, men af praktiske umoralske Grunde nægtede Schelling Gud, fordi han ingen Herre vilde lide, fordi han vilde være sin egen Gud“ (s. 167). Disse ord er hos Gr. konklusionen af et langt citat fra et af Schellings ungdomsskrifter („Philosophische Briefe über Dogmatismus und Kriticismus“ 1795), hvor den mod den dogmatiske kristendom rettede tendens er aldeles uomtvistelig. I en antikritik af et andet filosofisk skrift fra samme år udtaler Schelling sig klart om sit hovedmotiv: „Das erste Postulat aller Philosophie, frei auf sich selbst zu handeln, schien ihm (d. e. Schelling selv) so nothwendig, als das erste Postulat der Geometrie, eine gerade Linie zu ziehen; so wenig der Geometer die Linie beweist, so wenig sollte der Philosoph die Freiheit beweisen.“ (Sämmtl. Werke I s. 243). I selve skriftet — der er genoptrykt i „Philosophische Schriften“ I 1809, som Gr. har kendt — hedder det: „Der Anfang und Ende aller Philosophie ist — Freiheit!“ (s. 22, S. W. I s. 177) Scharling har altså næppe ret, når han hævder, at frihedsbegrebet først forholdsvis sent er kommet i centrum af Schellings interesse (s. 226). Dette motiv er særlig fremdraget af den amerikanske forsker *James Gutman* i indledningen til hans oversættelse af Schellings skrift om den menneskelige frihed (Schelling: *On Human Freedom*, Chicago 1936, s. XXVII ff.). Det fremgår heraf, at Schelling til at begynde med tilskriver det menneskelige jeg fuldkommen selvstændighed og frihed og først efterhånden når til erkendelse af, at menneskets frihed er begrænset, og at kun Gud er virkeligt fri. Det er derfor ingen tom beskyldning, at det oprindelige motiv til Schellings filosofi var, „at han ingen Herre vilde lide“. Gutmann betegner med rette hans holdning i „Philosophische Briefe“ som „Promethean stoicism“. Også *Hoffding* fremhæver den „antireligiøse entusiasme“ hos den unge Schelling, der bl. a. gav sig udtryk i en „epikuræisk trosbekendelse“ på vers, hvoraf et fragment blev trykt i *Zeitschrift für speculative Physik* 1800 (Den nyere Filosofis Historie III³ s. 156)¹).

¹) I dette digt, der er skrevet i samme stil som Goethes Faustfragment, hedder det bl. a., at mennesket kan sige til sig selv: „Ich bin der Gott, der sie (o: die Natur) im Busen hegt . . .“ (Zeitschr. etc. I, 2, 155).

Fra et positivt-kristent standpunkt var der god grund til forargelse over denne holdning hos den unge Schelling. Det, Gr. vilde, var simpelthen at trække linierne klart op mellem kristendom og ikke-kristendom.

III

Bogens hovedkapitler er de tre, der skildrer først perioden før 1810, hvor Gr.s holdning over for Schelling er positiv, så bruddet med Schelling, der navnlig viser sig i Verdenskrøniken 1812 og de deraf afledte polemiske skrifter, og endelig opgøret med Schelling i de filosofiske betragtninger i Danne-Virke 1816—18. Denne tredeling af stoffet er fuldt berettiget. Der er i de offentliggjorte værker et tydeligt skel mellem de tre perioder, både i værkernes stil og tankeindhold. Gr.s holdning over for Schelling skifter klart fra beundring til skarp polemik og derfra igen til positiv opbygning af en selvstændig anskuelse. Man kan gennem disse kapitler følge, hvorledes Gr. gradvis frigør sig for en overordentlig stærk indflydelse uden at vige tilbage for det tankearbejde og den personlige stillingtagen, de af Schelling rejste problemer krævede af ham. Det har været en hård skole for en ikke-dialektiker som Gr.; men han har været igennem den. Det er sikkert Scharlings største fortjeneste at have påvist dette. Det er jo — så utroligt det lyder — en almindelig opfattelse, at Gr. var en meget dårlig tænker! *Rønning* kaldte ham „en drømmetænker“ (N. F. S. Grundtvig som Tænker, 1927, s. 163). *Høffding* ironiserer over hans „kristelige logik“ (Danske Filosofer, 1909 s. 62), øjensynlig uden at kende Danne-Virkeafhandlingerne, og *Lehmann* siger om hans strid med Ørsted: „Det er . . . intuitionen, der vil hævde sig på bekostning af den diskursive tænkning“ (Grundtvig s. 105). Den, der kender blot en lille smule til Schellings værker, kan rolig sige, at hvis Gr. ikke var i stand til at følge en diskursiv tankegang, vilde den stærke indflydelse, Schelling har øvet på ham, være fuldkommen uforståelig.

De indvendinger, der kan gøres mod den her omtalte disposition, er uvæsentlige. „Strandbakken ved Egelykke“ er behandlet i det første af de tre kapitler, skønt det i den form, hvori vi kender det, stammer fra 1811 og altså ikke uden videre kan anvendes til at dokumentere Gr.s stemning i 1807. Men Scharling er selv opmærksom herpå og fortolker digtet ud fra denne erkendelse. Han vil hermed bortforklare den romantisk-panteistiske tendens, man plejer at finde i digtet. Helt vil dette næppe kunne lykkes; men den mærkelige forening af romantisk almenreligiøsitet og bibelkristendom forklares ved digtets genesis. Gr. har i 1811 ikke kunnet undgå at drage sin senere udvikling ind i billedet. Det fremkomne resultat er skønt, men uvirkeligt, „et Minde“, som han selv kalder det.

Omtalen af brevene til Stenersen og de utrykte optegnelser vedr. Schelling er samlet i det mellemste af de tre hovedkapitler. Alle de breve og optegnelser, Scharling medtager, stammer nemlig fra tiden 1810—15 og er altså samtidige med de trykte polemiske skrifter; de er også for største delen selv af samme karakter. De mange utrykte forarbejder til Danne-Virke er — med undtagelse af de tidligere omtalte udkast vedr. poetikken — ikke medtaget. Og af Gr.s udkast på Tysk kun et enkelt. Et andet, „Von der jetzigen Sprachverwirrung“, behand-

ler også de problemer, Schelling havde rejst for Gr., selv om hans navn ikke nævnes, spec. problemet om menneskets frihed. Dette udkast, der desværre kun er et fragment, er i sig selv en interessant filosofisk afhandling og belyser Gr.s stilling til den efterkantiske filosofi i det hele taget. Blandt Gr.s papirer findes også andre optegnelser, der angår Schellings filosofi, men som Scharling ikke nævner, bl. a. nogle fragmenter i fasc. 178 og 178 a, der handler om forholdet mellem naturfilosofi og kristendom. Af Gr.s trykte skrifter har Scharling kun i en note citeret det mærkelige skrift „Europa, Frankrig og Napoleon“ fra 1815, hvor den schellingske filosofi indsættes i en verdenshistorisk sammenhæng som et forsøg på åndeligt tyranni svarende til Napoleons politiske tyranni. Heller ikke muligheden for schellingsk indflydelse på andre af Gr.s skrifter, fx. Verdenskrøniken 1814, er undersøgt. Noget væsentligt ændret billede vilde imidlertid næppe være fremkommet, selvom mere materiale var inddraget. Hovedlinierne er klart trukket op.

Scharling har overalt koncentreret sig om de punkter, hvor berøringen med Schelling er klart påviselig. Det er dette princip, der giver hans undersøgelse dens videnskabelige værdi. Før 1810 er det afhandlingen „Om Religion og Liturgie“ og „Nordens Mythologi“, der er i søgelyset. I den førstnævnte, hvor Schellingpåvirkningen mærkedes allerede af samtiden, fremdrager Scharling især de punkter, hvor Gr. skiller sig fra Schelling. Det er hans tesis, at Schelling for Gr. har været vejen fra den rene rationalisme tilbage til den bibelsk-kirkelige kristendom. Heri kan man give ham ret. Men Scharling fremstiller det tillige, som om Gr. fra første færd tog afstand fra den schellingske enhed af poesi, filosofi og religion. Det er rigtigt, at Gr. afviser, at filosofi eller poesi hver for sig skulde kunne erstatte religion; men han tænker sig åbenbart, at den sande religion er en slags højere enhed af poesi og filosofi: „Jesu Religion“ viser, „hvad hidtil Ingen kunde, at Poesiens og Philosophiens Identitet kan, knyttet til det Evige, være Religionens Repræsentant i det Endelige.“ (VU I s. 112). „Poesiens og Philosophiens Identitet fremtræder i Jesu Læres Hovedbud: elsk Gud over alle Ting, og din Næste som dig selv! og dette erklærede Jesus selv ved at sige: i disse to Bud indfattes baade Loven (= filosofien!) og Profeterne (= poesien!).“ (sst. s. 114). Selv om Gr. ikke akcepterer Schellings opfattelse af forholdet mellem poesi, filosofi og religion, slutter han sig dog til tanken om en identitet af disse tre begreber, dog således at ikke filosofien, men religionen bliver overordnet de to andre. Den romantiske karakter af denne opfattelse er næppe til at komme uden om.

Et af de interessanteste punkter i Scharlings bog er omtalen af „Nordens Mythologi“. Det lader sig her gøre at lægge Schellings „Philosophie und Religion“ fra 1804 ved siden af Gr.s bog og konstatere ligheder og forskelle. Det er klart, at det er Schellings filosofi, der har gjort det muligt for Gr. at fremstille asalæren som en enhed. De væsentlige lighedspunkter er, at sanseverdenen ikke bliver til ved en direkte skabelsesakt, men gennem et eller flere mellemed, og læren om et fald i gudeverdenen. Scharling fremhæver imidlertid lige så klart forskellen mellem Schellings monistiske og Gr.s dualistiske livsopfattelse, der i mytologien finder udtryk i læren om jætternes fødsel, uafhængig af Alfader og aserne.

Lige så overbevisende paralleler er det ikke lykkedes Scharling at finde mel-

lem Schellings og Gr.s *historiesyn*. Han fremhæver her i stedet med rette Schillers betydning. Og dog er det sikkert det schellingske historiesyn, der ligger bag „Optrin af Kæmpelivets Undergang i Nord“ 1809. Her overføres jo helhedssynet fra mytologien til historien. Man hører i fortalen en genklang af Schellings ord i „Philosophie und Religion“ : „Die Geschichte ist ein Epos, im Geiste Gottes gedichtet; seine zwei Hauptpartien sind: die, welche den Ausgang der Menschheit von ihrem Centro bis zum höchsten Entfernungen von ihm darstellt, die andere, welche die Rückkehr“ (s. 64). Gr.: „Historien beskuer jeg som eet sig udviklende Drama, der altsaa kun ved Skabergnisten i Menneskets Indre lader sig udfylde, og fremtræder da som den helligste Digtning, i hvilken Guder og Kloder henvandre med Kæmpeskridt, forkynder Tidens Stræben og dens Maal.“ (VU VII s. 5). Ligesom i de to tidligere værker overtager Gr. her det schellingske helhedssyn med en betydelig, men dog forholdsvis underordnet ændring: i st. f. et epos bliver historien et drama. En sammenligning med „Optrin af Norners og Asers Kamp“ vilde belyse Gr.s brud med romantikken.

Scharling gentager i stedet Lehmanns henvisning til Schellings „Vorlesungen“. Han mener i Gr.s ord om „Tidernes Sammenhæng og Kristus i deres Middel-punkt“ (fortalen til Verdenskrøniken 1812 VU I s. 347) at finde en genklang af Schellings ide om Kristus som „Gipfel und Ende der alten Götterwelt“ — en lidet overbevisende parallel, dels fordi den tilhører tiden efter bruddet, dels fordi tanken om Kristus som højdepunktet af den hedenske gudeverden er fremmed for Verdenskrøniken 1812. Hele forholdet kræver en grundigere undersøgelse.

For *naturesynets* vedkommende slutter Scharling sig til *Rønning*, der hævder, at Gr. bevidst afviste naturvidenskaben, men fremhæver dog, at han siden under indflydelse fra Ingemann fik øjet op for naturpoesien. Blandt de efterladte papirer findes imidlertid også ekscerpter af naturvidenskabeligt indhold fra perioden 1805—10. Og når han siden forholdt sig afvisende over for naturvidenskaben, var det ikke — som man ud fra vor tids synspunkt fristes til at tro — ensbetydende med en afvisning af erfaringsvidenskaben, men tværtimod en følge af hans afvisning af den spekulative naturfilosofi. (Se herom Nord. tidsskrift 1946 s. 390 ff).

I kapitlet om bruddet med Schelling har Scharling valgt den fremgangsmåde at gennemgå de foreliggende dokumenter, først de trykte, så brevene og de utrykte optegnelser, inden han udtaler sig om ret og uret og giver en skildring af selve gangen i bruddet. Da hans referater som altid er loyale og klargørende, bliver læseren derved i stand til selv at skønne over de slutninger, der drages i de to sidste afsnit af kapitlet. Den centrale plads indtager Scharlings referat af et forarbejde til modskriftet med Ørsted „Imod den lille Anklager“, hvor Gr. udførligt gennemgår Schellings „Philosophie und Religion“. I dette aktstykke er det virkelig lykkedes Gr., hvad han selv udtrykkelig betegner som sit formål, „at vise boglærde Christne, at jeg ikke har dømt Schs Lære uden at kiende og forstaae den, og at netop Kiærlighed, christelig Kiærlighed maatte drive mig til at erklære den ugudelig og løgnagtig“. (S. 146).

På to punkter vil Scharling ændre billedet af bruddets udviklingsgang, således som det er forklaret af *Hal Koch* i Dansk teologisk Tidsskrift 1939. Heroverfor

hævder han dels, at Gr. aldrig har været romantiker, dels at det afgørende brud med Schelling finder sted under krisen i december 1810, ikke under affattelsen af dimisprædikenen i marts samme år eller tidligere. Brevene til Stenersen viser, siger Scharling, „at det, der dybest betinger Gr.s afsky for naturfilosofien, ikke er tankemæssige overvejelser, men personlige erfaringer af den art, som han først oplevede gennem sit åndelige sammenbrud sidst i 1810“ (s. 162). Først hermed „fuldbyrdes“ bruddet med Schelling og naturfilosofien (s. 163).

Det første af de to punkter er omtalt. Og det andet punkt kan kun tiltrædes, når hele vægten lægges på ordet „fuldbyrdes“. Det fremgår af det selvbiografiske fragment fra dagbogen for 1815, som Scharling selv citerer, at udarbejdelsen af dimisprædikenen af Gr. selv betragtedes som det første tegn på bruddet, og at dette brud blev *fremtvunget* ved faderens ønske om at få Gr. til hjælpepræst (se VU I s. 99 f). Denne fremstilling stemmer med Gr.s breve til hjemmet (sst. s. 261—70). Gr. tager i dimisprædikenen for første gang afstand fra det afgørende punkt i Schellings filosofi, det, Schelling selv i „Philosophie und Religion“ erklærer for den absolute forudsætning for at forstå ham, *den intellektuelle anskuelse*.¹⁾

Det var Schellings udtrykkelige mening, at der ikke gaves nogen anden evig salighed end den, der opnåedes i denne mystiske oplevelse, som kun var beskåret nogle få udvalgte højere ånder. Den store mængde var ude af stand til at opnå evig salighed. Det hårde i denne opfattelse mildnede den unge Gr. som så mange andre romantikere — fx. H. C. Ørsted (Aanden i Naturen I 1850 s. 31) — derved, at han henviste til den positive religion. Når han ikke var i stand til at hæve sig til den intellektuelle anskuelse, trøstede han sig med „Jesu skønne Lære“, som det hedder i den dagbogsoptegnelse fra 1806, han i 1815 citerer for at illustrere skildringen af sin udvikling. Han anvender der billedet af en bjergtop, der er dækket af skyer, og som en tordnende stemme byder ham at bestige. Og han spørger sig selv, om det ikke skulde være ham tilladt at modtage hjælp dertil af „en blid Fører“ : „Vel sandt — fortsætter han — min Fortjeneste vorder mindre end da, naar jeg besteg Klippen uden fremmed Hjælp, uden Haab om en skønnere Standpunkt, men var det ei langt rimeligere, at min Fod vilde glide ved det første eller andet Skridt paa den brudte Vei, og jeg nedhvirvles i Afgrunden?“ (VU I s. 97. Udhævelserne er Gr.s egne). Den kristne tro betragtes her som en nødhjælp, der ikke behøvedes af de stærkere ånder, og således kunde filosofi og religion, romantik og kristendom supplere hinanden. *Lod dette standpunkt sig hævde fra en prædikestol* ? Det må efterhånden være blevet et afgørende spørgsmål for Gr. Således må man nemlig forstå den oplysning, at han i to år „alt imellem“ arbejdede på en dimisprædiken „uden at kunne blive tilfreds med Udførelsen“ (sst. s. 99). Den afgørende erklæring i dimisprædikenen bliver herefter flg. ord i fortalen :

„Hvad jeg vil udsige, er kun de hellige Skribenteres og min egen fulde Overbevisning, at Sjælens Hiem, hvorefter den dog saa saare længes, er utilgængeligt

¹⁾ Til forklaring af, hvad han hermed mener, anvender Schelling i „Philosophie und Religion“ (s. 13) Spinozas udtryk „at betragte sig selv under evighedens synspunkt“. Gør man det, besidder man ifl. Spinoza og Schelling virkelige en „umiddelbar erkendelse“ af Gud. Jf. „Imod den lille Anklager“ s. 131.

for al jordisk Viden, og at den kun paa Troens Vinger kan løfte sig did. Med uhyklede Taarer vil jeg besværges Ordets Tienere, ei at lede deres ubefæstede Brødre ud paa Tivlens farlige Sti, hvor de maa lade dem staa ene, trøstesløse og forladte, fængslede til Jorden, kunne ei føre dem tilbage og ei frem til Videnskabeligheds høiere Egne, gennem hvilke dog den eneste Hiemvei er at finde! . . . Dog, er det ogsaa blot den Vankundige, som trænger til Kristus, have vi virkelig en Kæde i Haand som vi selv befæstede mellem Solene i den høie Hvælvning? Hvo som har den, lad ham ynkes over mig! jeg bekender frit, jeg har den ei.“ (VU I s. 253).

Scharling vil i de sidste ord finde overensstemmelse med afhandlingen „Om Religion og Liturgie“, hvor det hedder: „Religionen er nu ikke længere for os en blot Kundskab, men den gyldne Kiæde i Jupiters Haand, der skal løfte Jorden til Himmelen“ (s. 161). Heri kan jeg ikke være enig. Forholder det sig ikke sådan, at Gr. i sin dimisprædiken tydeligt tager afstand fra sin egen tidligere udtalelse? — Scharling har ret i, at vejen tilbage til den kristne tro for Gr. er gået om ad den „intellektuelle anskuelse“; men det er nødvendigt at fremhæve, at der er tale om klart adskilte stadier i hans udvikling, og at overgangene fra det ene til det andet har været Gr. selv fuldt bevidste. Det er det første skridt, der koster, og overgangen fra et romantisk-almænreligiøst til et utvetydigt kristent standpunkt må derfor sættes til marts 1810.

Det, der tilslører dette klare brud i dimisprædikenen, er at Gr. her på een gang tager afstand fra rationalisme og romantik, *både* fra religionen som „en blot Kundskab“ og fra den intellektuelle anskuelse, „den gyldne Kiæde“ mellem jord og himmel. Efter begge opfattelser bliver religionen en evne hos mennesket selv til ved egen kraft at forstå Guds væsen. I 1806, da Gr. skrev „Om Religion og Liturgie“, har han endnu ikke gjort sig dette forhold klart: religionen betragtes dels som en menneskelig evne (filosofiens og poesiens identitet), dels som en guddommelig kraft (= Jesus selv). Først i 1810 afviser han utvetydigt den opfattelse, at religionen er en evne hos mennesket til at se og forstå Gud.

Krisen i december 1810 er af rent personlig art, en omvendeshistorie, der ikke er fremkaldt af filosofiske spekulationer. Brevene til hjemmet viser tydeligt, hvorledes den er opstået, og hvilken forbindelse den har med dimisprædikenen. Faderens ønske om at få Gr. til medhjælper i Udby stemmede meget dårligt med hans egne planer om et fortsat digterisk-videnskabeligt forfatterskab, og det kostede ham stor overvindelse at gå ind derpå. Hvad der krævedes, var ikke blot et klart, for landsbyfolk forståeligt, kristent standpunkt, men også et — i det mindste foreløbigt — farvel til videnskaben og vennerne i København. Da Gr. havde taget sin beslutning og brudt både med rationalisme og romantik i dimisprædikenen, kom biskoppens afslag på at indstille faderens ansøgning om Gr. som personel kapellan, og han så nu atter en mulighed for at blive i København og fortsætte sit videnskabelige arbejde. Da faderen bad ham gå direkte til kongen for alligevel at få ansøgningen bevilget, sagde han nej, og moderens hårde bebrejdelser i den anledning afviste han. Historien fanger ham påny, og under en voldsom begejstring i efteråret dukker den tanke op for ham at forene historieforskning og kristendomsforkyndelse. Han vilde som digter, historieskriver og videnskabsmand prædike korstog og reformation. Der var i virkeligheden tale om *et*

nyt kompromis mellem romantik og kristendom. Det var dette kompromis, der blev slået i stykker ved krisen i dec. 1810. Havde han ret til at optræde som forkynder og reformator, når han havde sagt nej til sin faders ønske om, at han skulde blive præst i Udby, og afvist sin moders tugtende ord?

Med denne opfattelse stemmer ikke blot de af *Begtrup* (Dansk Kirketidende 1898—99, jf. Hal Koch: Smaaskrifter tilegnede Aage Friis, 1940, s. 92) fremhævede bibelsteder, Ps. 50. 16—17 og 1. Kor. 13 (det var netop ukærlighed, moderen havde bebrejdet ham i sit tugtbrev), men også, og navnlig, det kapitel af Jeremias, som ifl. *Begtrup* ligger bag ordene i „Kirke-Speil“: „Samvittigheds-Spørgsmaal, der faldt mig som Stene, ja, som Klipper paa Hjertet“ (N. F. S. Grundtvigs kristelige Opvækkelse, 1899 s. 52 f, VU I s. 331). Det er kap. 23 v. 25—32, der handler om de profeter, der forveksler deres *egne drømme* med Guds ord, og som derved *profeterer løgn*: „Hvad har strå med kærne at gøre? lyder det fra Herren. Er ikke mit ord som ild, . . . og som en hammer, der knuser fjelde? Se, derfor kommer jeg over profeterne, lyder det fra Herren, de som stjæler mine ord fra hverandre . . . de, som taler af sig selv og dog siger: „så lyder det fra Herren“ . . . jeg har ikke sendt dem eller givet dem befaling; de bringer ikke dette folk nogen hjælp, lyder det fra Herren.“

Gr. blev som bekendt knap nok julen over i Udby trods sin depressive sindstilstand. Allerede den 5. januar var han tilbage i København og udvirkede ved en audiens hos kongen, at faderens ansøgning om at få ham til hjælpepræst blev bevilget. Det var i yderste øjeblik, faderen havde forlængst indgivet sin afskedsansøgning og fået den bevilget. Det må have været stærke motiver, der har bevæget Gr. til denne rejse, og et indtrængende ønske fra ham selv, der er blevet efterkommet tillige med tilbagekaldelsen af en allerede bevilget afskedsansøgning. Men først ved denne personlige henvendelse til kongen havde Gr. draget den fulde konsekvens af den beslutning, han havde taget i marts ved affattelsen af sin dimisprædiken, opfyldt sin faders ønske fra april og valgt Udby for København. Først hermed *fuldbyrdedes* altså bruddet.

I det tredje hovedkapitel betragtes afhandlingerne i Danne-Virke som efterdønninger af stridsskrifterne fra de foregående år. Scharling går ikke nærmere ind på det positive alternativ til Schellings filosofi, Gr. her søger at opstille, men nøjes med at konstatere, at de ser fundamentalt forskelligt på filosofiens muligheder, og at Gr.s stærke betoning af historiens virkelighed sker i bevidst modsætning til Schelling (jf. min tidl. citerede artikel i Nord. tidsskrift 1946). Man skal erkende historien som „Sandhedens virkelige Aabenbarelse“, hedder det i en udtalelse, Scharling citerer, „uden at lade sig indbilde der enten i Natur-Betragtningen, umiddelbar Anskuelse eller Sligt kan findes nogen Gienvei til Historiens Maal, der jo umuligt kan naas før Dagenes Ende og“ tilføjer Gr., „umulig være andet end det Timeliges Forklaring.“ Her er adressen til Schelling og romantikerne i det hele taget tydelig. Men Scharling har ikke gjort opmærksom på, at Schelling selv siger, at kun historien *i sin helhed*, dvs. når den er afsluttet, lader sig betragte som en åbenbaring af Gud. (Philosophie und Religion s. 63). Den virkelige forskel mellem Gr. og Schelling ligger altså i den sætning, Scharling ikke har medtaget; historien er ingen forklaring af Gud, men kun af mennesket.

I sine afsluttende bemærkninger siger Scharling, at både Gr. og den senere Schelling har efterladt sig et problem til vor tid; det gælder for kirken om „på den ene side at undgå kristendommens udflyden i almenreligiøsitet, på den anden at undgå kirkens isolation overfor det almindelige åndsliv og folkeliv“. Scharling har vist, at Gr.s hovedproblem i det livsafsnit, han behandler, blev at skille kristendommen ud fra almenreligiøsiteten, og dette måtte nødvendigvis for Gr.s modstandere tage sig ud som en isolering af kirken fra det almindelige åndsliv. Imidlertid drejede det sig jo for Gr. *allerede i 1810* om påny at knytte forbindelsen med folkelivet, og senere, især efter 1825, lykkedes det ham jo også at levendegøre det kristne trosindhold netop ved en tilnærmelse til det almindelige åndsliv og folkeliv. Det var også en sådan tilnærmelse og levendegørelse, der dæmrede for ham i den romantiske periode 1805—10. Det er naturligvis overfladisk og vildledende af denne grund at betegne Gr.s åndsretning efter 1825 med ordet „romantik“; men det er nødvendigt at erkende, at der er en forbindelse. Ligheden består i det ønske om at *vække* til kristent liv, der udtrykte sig allerede i „Om Religion og Liturgie“ og i den *begejstring*, der karakteriserer både ungdomsværkerne og værkerne efter 1825, men som står i skarp modsætning til den kritiske tone i arbejderne fra de mellemliggende år.

Det, der adskiller de to faser i Gr.s forfatterskab, er kravet om en klar skelnen mellem romantik og kristendom. Det kom til ham i 1810, og han opgav det aldrig. I indledningen til „Nordens Mythologi“ 1832 erklærede Gr. sig villig til at „holde Skole“ sammen med „Naturalisterne“, som han da kaldte romantikerne, *men først* „naar vi blive os vor Mod-Sætning klart bevidste“, „saa vi staae mod hinanden som Chaldæer og Copernicaner i Aandens Verden“ (VU IV s. 26 f). Der er her fra Gr.s side ikke tale om noget kompromis; han fastholder kravet om et klart skel, et skel, der siden ofte har været udvisket, men som blev stærkt fremhævet i *Jakob Knudsens* forfatterskab. I C. I. Scharlings bog er dets eksistens og tilblivelse på overbevisende måde dokumenteret.

William Michelsen.

Folkehøjskolerne og Folket.

Det er vel næppe for store Ord, naar Roar Skovmand i Indledningen til sin Højskoledisputats¹⁾ slaar fast, at Folkehøjskolen er „en Oplysningsbevægelse af saa indgribende Betydning for det danske Folks Udvikling i sidste Halvdel af det 19. Aarhundrede, at denne Udvikling simpelthen kun kan forstaaes i Sammenhæng med denne Bevægelse“. Men det er jo kun rigtigt, naar Talen er om det Landbo-Danmark, der dengang betød noget mere end nu. Højskolebevægelsen og visse andre store Kulturfaktorer viser os et Land, der ikke blot — som i Hostrups Sang — er kløvet af Have og Fjender, men ogsaa ganske bravt delt i social og kulturel Henseende. Vel havde København en Vartovmenighed og fik ret tidligt en Højskoleforening, men den grundtvigske Folkehøjskole støbtes

¹⁾ Roar Skovmand: Folkehøjskolen i Danmark 1841—1892. Det danske Forlag. 1944.